

SUMMARY

Genkal Svitlana. The didactic model of problematization of the content of biological profile education.

In the article the didactic model of problematization of the content is presented, the conceptual apparatus of the research, the features and mechanisms of the problematization of the content of the biological profile education are considered and analyzed. The goals, mechanisms, principles, forms, methods, methods of problematization and their didactic possibilities are characterized by the author. It is noted that problematization of the content affects the effectiveness of the pedagogical process and provides the strength and efficiency of knowledge, profile competence of the students, the development of creative abilities, skills of productive activity.

The aim of the article is to substantiate the didactic model of the problematization of the content of biological profile education.

As a result of the implementation of problematic tasks for the students, the efficiency of mental operations and actions improves, the ability to analyze, synthesize, systematize, compare, highlight the main thing are improved; the skills of transfer of knowledge to other objects and situations are updated; the ability to establish interpersonal relationships are developed; the formation of an integrated knowledge system, which is further reflected in the person's worldview of the student, takes place.

The main mechanism of problematization of the content is: structuring of the problem field, the choice of the vector of action, the allocation of problematical structural units and the integration of the content, which will allow possible to approach the solution of the problem as quickly as.

The principles of the problematic content are: heuristic, accessibility of the solution to the problem, the personal significance of the student's material, not linearity, constructiveness, which is a condition for the purposeful movement to solve the problem.

The problematization of the contents of the educational subject "Biology" can serve as a means of forming firm, deep knowledge, the logic of scientific cognition; the embodiment of personally meaningful values; actualization of the cognitive structures of the students, personal development, reflexive thinking of the students through activation of independent cognitive activity.

Key words: content of education, problematic education, problematization of the content, profile classes.

УДК 373.31:504:316.62-057.874:37.018

Алла Колишкіна

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0001-9598-1830

DOI 10.24139/2312-5993/2017.07/168-178

РЕАЛІЗАЦІЯ ФОРМ І МЕТОДІВ ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛИ І СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ ЕКОЛОГІЧНО ДОЦІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлено форми взаємодії школи і сім'ї у формуванні екологічно доцільної поведінки учнів, а саме розроблено методичне забезпечення з екологічного виховання учнів початкових класів: виховні години «Я і природа»; програмно-методичний комплекс «Екосвіт», який охоплює програму екологічного гуртка «Екосвіт» і методичні рекомендації щодо організації його роботи; методичні рекомендації для роботи з

батьками стосовно формування екологічно доцільної поведінки учнів початкових класів. Обґрунтовано методи, які було покладено в основу експериментальної роботи: бесіди, спостереження, проблемні завдання, дидактичні та екологічні ігри, конкурси, проектна діяльність. Установлено, що всі висвітлені форми взаємодії школи і сім'ї використовувалися паралельно, були пов'язані між собою, доповнювали одна одну й були апробовані під час формувального етапу експерименту.

Ключові слова: екологічно доцільна поведінка, екологічне виховання, педагогічні умови, формувальний етап експерименту, форми і методи формування екологічно доцільної поведінки, учні початкової школи, екологічний гурток, батьки учнів початкових класів.

Постановка проблеми. Формування навичок екологічно доцільної поведінки визначено одним із актуальних завдань у Концепції екологічної освіти України, Національній стратегії розвитку освіти на період до 2021 року; формування культури поведінки є одним із перспективних напрямів науково-педагогічних досліджень НАПН України. Необхідність формування екологічно доцільної поведінки означена в Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національній програмі виховання дітей та молоді, інших нормативних документах.

Процес формування екологічно доцільної поведінки учнів початкових класів є складним і залежить від багатьох чинників. Відповідно, формування екологічно доцільної поведінки у взаємодії школи і сім'ї визначається комплексом педагогічних умов.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема екологічного виховання школярів вивчалася в різних аспектах, зокрема: формування екологічної компетентності, екологічної культури, ціннісного ставлення до природи, екологічно мотивованої поведінки учнів (О. Колонькова, О. Пруцакова, Н. Пустовіт, С. Скрипник, І. Трубнік).

У розвитку теорії та практики екологічного виховання учнів початкових класів важливими є праці Г. Тарасенко, С. Жупанина, В. Мінаєвої, І. Цветкової та інших дослідників.

Вагоме значення для розкриття психолого-педагогічних особливостей поведінки учнів початкових класів мають наукові доробки Л. Божович, О. Леонтьєва, А. Петровського, С. Рубінштейна, Д. Ельконіна, у яких наголошено, що складовими поведінки учнів початкових класів є вчинки як свідчення моральних надбань особистості.

У дослідженнях І. Беха, Л. Виготського, В. Давидова, І. Зимньої, О. Маркової, Н. Талізінї обґрунтовується, що молодший шкільний вік є сенситивним щодо формування свідомої поведінки.

Разом зі школою за формування екологічно доцільної поведінки відповідає сім'я як реальний суб'єкт екологічного виховання особистості. Це зумовлює потребу визначення передумов і розроблення шляхів підвищення ефективності взаємодії сім'ї та школи в екологічному вихованні школярів.

На великих можливостях виховання школярів завдяки спільним зусиллям сім'ї і школи наголошували В. Сухомлинський, А. Макаренко. Наукові підходи до сімейного виховання в сучасних умовах висвітлені в дослідженнях Т. Алексеєнко, Т. Виноградової, О. Докукіної, Т. Кравченко, Л. Повалій, В. Постового, О. Хромової. Учені підкреслюють необхідність узгодження впливів, що їх здійснюють на дітей різні суб'єкти виховного процесу. Певні аспекти взаємодії всіх виховних структур суспільства, спільної діяльності школи й сім'ї у вихованні школярів з'ясовані в дослідженнях В. Бочарової, Б. Вульфова, А. Низової, М. Подберезького, В. Семенова, А. Хрипкової.

Мета даної статті полягає в аналізі сутності та структури екологічно доцільної поведінки особистості та обґрунтуванні форм і методів формування екологічно доцільної поведінки учнів початкових класів у взаємодії школи і сім'ї.

Для досягнення мети наукової публікації використано такі **методи дослідження**:

– теоретичні: аналіз і систематизація наукової літератури з проблеми дослідження, нормативних документів, що дало змогу розкрити стан дослідженості проблеми, її актуальність; синтез, порівняння, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних та емпіричних даних, на підставі яких визначалися форми і методи формування екологічно доцільної поведінки учнів початкових класів у взаємодії школи та сім'ї;

– емпіричні: педагогічний експеримент (формувальний етап) для доведення доцільності впроваджених форм і методів формування екологічно доцільної поведінки учнів початкових класів у взаємодії школи і сім'ї;

– статистичні: метод Монте-Карло для перевірки ефективності форм і методів формування екологічно доцільної поведінки учнів початкових класів у взаємодії школи і сім'ї.

Виклад основного матеріалу. У даній статі під «екологічно доцільною поведінкою учнів початкових класів» розуміємо дії та вчинки під час безпосередньої та опосередкованої взаємодії з природою, пов'язані між собою ціллю збереження природи, обумовлені характерним для учнів початкових класів непрагматичним суб'єкт-суб'єктним ставленням до об'єктів природи або зовнішньо унормовані дорослими (учителем, батьками) [3, 95]. Дослідження проблеми формування екологічно доцільної поведінки школярів дає можливість виокремити форми й методи взаємодії школи і сім'ї у формуванні екологічно доцільної поведінки учнів початкової школи, які лягли в основу педагогічних умов означеної проблематики.

У науковій літературі педагогічну умову характеризують як обставину, від якої залежить розвиток особистості; обстановку, у якій відбувається цей розвиток; характеристику середовища, де розвивається учень [1]. У даному дослідженні розглядаються педагогічні умови, які

визначають відповідний зміст, організаційні форми, методи (прийоми) та забезпечують їх наступність і взаємозв'язок, урахування специфіки засобів, що використовують для формування екологічно доцільної поведінки учнів початкових класів у взаємодії школи і сім'ї.

Педагогічні умови формування екологічно доцільної поведінки учнів початкових класів у взаємодії школи і сім'ї, визначені шляхом аналізу філософських, соціологічних, психологічних і педагогічних досліджень, стали підґрунтям організації та проведення формувального етапу експерименту. Він виходив з теоретичних положень, що характеризують сутність педагогічного експерименту та вимоги до обробки й аналізу його результатів [2].

Формувальний етап експерименту був реалізований у позаурочній виховній роботі з учнями початкових класів під час виховних годин «Я і природа» і роботи екологічного гуртка «Екосвіт».

Виховні години були сплановані так, щоб поетапно включати різні форми та методи роботи – бесіди, спостереження, проблемні завдання – до змісту виховання з метою зацікавлення учнів об'єктами природи, спонукання до усвідомлення їх цінності й формування мотивів природоохоронної діяльності та поведінки. Виховні години проводились у формі екскурсій, творчих годин, ігор, практичної діяльності.

Кожне виховне заняття з учнями початкових класів складалося з трьох частин: вступної, основної та заключної. На виховних годинах застосовувалися нижченаведені методи та види завдань.

1. Завдання на встановлення взаємозв'язків об'єктів живої та неживої природи.

Дієвим засобом педагогічного впливу на учнів є бесіда. На прикладі різних тварин і рослин учні з'ясовують, як живі істоти пристосувалися до середовища свого існування (бесіди «Як птахи пов'язані з рослинами», «Розмаїття рослинного світу», «Жива і нежива природа»). Тематичні бесіди діалогічного характеру дозволяють учням самостійно виявляти існуючі залежності.

Спостереження дають можливість сформулювати завдання, які передбачають виявлення основних ознак пристосування живих організмів до умов середовища: особливостей забарвлення, форми тощо. Так, організація спостережень «Зміни у природі», «Вирости рослину», «Умови росту рослин» допомагає звернути увагу учнів на зміни, які відбулись у природі, з'ясувати особливості взаємодії об'єктів живої та неживої природи, тварин і рослин.

2. Аналіз ситуацій із метою формування відповідального ставлення учнів початкових класів до тварин і рослин. Важлива роль тут належить спеціальним завданням, що розкривають сутність взаємодії з природним середовищем, сприяють формуванню оцінних суджень учнів початкових класів, засвоєнню норм і правил поведінки у природі.

Під час аналізу конкретних ситуацій, з'ясування почуттів, оцінювання дій, що визначають стратегію поведінки та природоохоронної діяльності, формується відповідальне ставлення до безпосереднього природного і соціоприродного оточення.

Використання гри сприяє кращому розумінню завдань. Завдяки ігровій діяльності учні емоційно пізнають навколишню дійсність, вчаться розуміти її внутрішні зв'язки, визначають своє ставлення до речей, людей, природних об'єктів («Прилетіли птахи», «Ходить літера рядами», «Я почну, а ти завершуй», «Швидка допомога»).

Під час аналізу запропонованих ситуацій необхідно домагатися, щоб учні початкових класів самі визначилися щодо дій і вчинків, що своєю чергою вплине на формування їх екологічно доцільної поведінки.

3. Завдання на з'ясування норм і правил поведінки в довкіллі.

Розмірковуючи над такими завданнями й обговорюючи відповіді, учні початкових класів вчаться екологічно грамотно оцінювати факти та намагаються дотримуватися прийнятих норм поведінки у взаємодії з природою.

Наприклад, до теми «Природа навколо нас» пропонується така проблемна ситуація.

Дівчинка побачила, що над акацією пурхає красивий метелик, який крильцями торкається квіток і щоразу наштовхується на колючку. «Як йому боляче», – подумала вона. Тоді дівчинка підійшла до молодого деревця і почала відламувати одну колючку за іншою.

– Чому дівчинка так вчинила?

– Чи добре вона вчинила?

– Чи правильний цей вчинок?

– Чи доводилося вам ставати свідками таких випадків?

Отже, застосовані методи та тематика завдань, які зорієнтовані на конкретні інтереси й особливості мислення учнів початкових класів, відкривають широкі можливості для організації пізнавальної діяльності, а це у свою чергу розширює потенціал екологічно доцільних потреб, зміцнює мотиваційну сферу, створює підґрунтя для формування екологічно доцільної поведінки. Таким чином, виховні години сприяли добровільному залученню учнів до роботи екологічного гуртка.

Гурткова робота здійснювалася за розробленим нами програмно-методичним комплексом «Екосвіт», який включає програму та методичні рекомендації з організації роботи екологічного гуртка. На реалізацію програми передбачено 36 годин (2 год. на місяць), з яких: 13 год. теоретичних і 23 год. практичних занять.

У процесі гурткової роботи розширювалися, поглиблювалися й систематизувалися природничі знання учнів, знання про норми та правила доцільної поведінки в природному середовищі, екологічні проблеми рідного краю та шляхи їх вирішення; формувалися потреба в екологічній

діяльності, екологічно доцільні мотиви, естетичні почуття до природи, практичні вміння з поліпшення стану природного середовища своєї місцевості, навички та звички екологічно доцільної поведінки.

Заняття гуртка «Екосвіт» побудовані за принципом об'єднання зусиль школи і сім'ї, чітко визначені обов'язки вчителя й батьків. Усі заняття складаються з двох частин, перша з яких має на меті набуття відповідних знань про норми та правила поведінки, спонукання до переживань щодо об'єктів природи. Друга частина має практичну спрямованість і покликана сприяти підвищенню інтересу до отриманої інформації та гурткової роботи в цілому. Цьому сприяють відтворення різних життєвих ситуацій, конкурси, вікторини тощо. Ще одним важливим аспектом роботи екологічного гуртка є те, що кожне заняття закінчується рефлексією (запитаннями до батьків і дітей).

Слід відзначити, що гурткова робота в експериментальних групах відбувалася за високої активності учнів, які з нетерпінням очікували кожного наступного заняття. Такому успіху сприяло те, що батьки, які брали участь в їх проведенні, були підготовлені до занять, компетентні щодо основних питань, які розглядалися. Тому кожне заняття не було схоже на попереднє й відбувалося в особливій емоційній атмосфері. Участь батьків сприяла підвищенню інтересу дітей не лише до роботи гуртка, а й до проблеми в цілому, підкреслювала її значення.

Отже, ефективність формування екологічно доцільної поведінки досягається за умов систематичної роботи з батьками, для цього в межах програми «Екосвіт» розроблено відповідні форми і методи. Її метою є підвищення рівня батьківської підготовки (теоретичної та практичної) до екологічного виховання учнів початкової школи.

Завдання програми:

- підвищення екологічної грамотності батьків, формування інтересу до проблем охорони довкілля;
- усвідомлення батьками важливості взаємодії школи і сім'ї у формуванні екологічно доцільної поведінки учнів початкових класів;
- формування в батьків прагнення до підвищення своєї теоретичної та практичної підготовленості до екологічного виховання школярів шляхом педагогічної просвіти та самоосвіти.

Розроблені форми роботи: колективні, групові, індивідуальні.

Методи роботи з батьками: розповідь, бесіда, гра, робота в групах, конкурс, проектна діяльність.

Особливістю в роботі з батьками були організовані «перерви для батьків», під час яких їм пропонувалося відпочити та вгадати пісні, відповіді на загадки про природу за підказками. Наприклад:

- Пісня про нерозділене кохання (*«Что стоишь, качаясь, тонкая рябина»*).

– Пісня про дерево, яке росте в мамі на городі («Росте черешня в мамі на городі»).

– Пісня про те, що прикрашає місто («Городские цветы»).

– Те, що ми повинні сприймати таким, як є («У природы нет плохой погоды»).

– Про птахів, які красиво співають («Вы слышали, как поют дрозды»).

– Пісня про квіти, які насіяла мати («Чорнобривці»).

– Пісня про місце, де можна почути красивий пташиний спів («Соловьиная роща»).

– Пісня про квітку, яка росте в горах («Лаванда»).

Позитивні емоції, що виникали під час такої роботи, сприяли створенню дружньої, комфортної атмосфери. На початкових етапах роботи найбільш активними учасниками «перерв» були батьки, віднесені нами до групи активної та епізодичної взаємодії. Однак поступово до такого виду діяльності залучалися й батьки, які за результатами констатувального етапу експерименту потрапили до групи автономно-відстороненої взаємодії.

Майже аналогічна ситуація виникала під час обговорення ситуацій. Вважаємо, що причиною поступового залучення до дискусії батьків, схильних до автономно-відстороненої взаємодії, була незгода цієї типологічної групи з думками, що їх висловлювали інші учасники, намагання довести свою точку зору. У процесі спільного обговорення батьки, чії позиції були хибними, мали змогу пересвідчитися в цьому, набути знань про доцільні дії, спрямовані на пошуки виходу із ситуацій, що обговорювалися.

Зокрема, під час розгляду теми «Що ми знаємо про рослини?» батькам були запропоновані такі ситуації.

Миколка хотів допомогти мамі полоти квіти на балконі, а тато сказав: «Не твоє це діло. В жіночі справи не лізь».

Запитання до батьків:

– Як Ви розумієте заяву батька?

– Якої шкоди вихованню синів завдають такі заяви батьків?

Більшість батьків позитивно оцінили прагнення хлопчика допомогти матері та висловили повну незгоду з поведінкою і словами батька. Але були й такі батьки, які поділяють його думку. Під час обговорення батьки дійшли висновку, що в будь-якому випадку такий тип взаємин із дитиною не допоможе сформуванню в неї екологічно доцільну поведінку.

У ході заняття батькам пропонували ситуації екологічного змісту.

Ваша сім'я прийшла до лісу на відпочинок.

– Погляньте, тут є місце для вогнища. Давайте розпалимо багаття, – запропонував голова сім'ї.

– Чому саме тут? Давайте розпалимо он під тим деревом, там затишніше, – заперечила донька.

– Гарзд, так і зробимо!

Викопали під деревом яму, землю відкинули якнайдалі, щоб не заважала.

Оцініть ситуацію і з'ясуйте, що зроблено не так.

Наступна ситуація: Ваші друзі викопали під кущем яму і склали в неї сміття, що лишилося після їхнього відпочинку в лісі.

– Доведіть, що Ваші друзі шкодять природі.

Батьки з дітьми прийшли до лісу. Ягід було так багато, що всі, не сходячи з місця, набрали їх досхочу, ще й наїлися. Потім Оленка зауважила:

– Шкода, що з нами немає бабусі, вона не бачить, яке гарне місце ми знайшли.

– Та нічого, ми для неї нарвемо гілочок із ягодами й покажемо, – запропонувала матуся.

Під час обговорення пропонованих ситуацій не всі батьки висловили зауваження героям з приводу неправильно обраного місця для розпалювання багаття, закопаного сміття і зламаної гілки. Проте після дискусії більшість батьків змінила свою думку, погоджуючись із тим, що таке ставлення до природи може призвести до її знищення. Наприкінці заняття батькам було запропоновано разом з педагогом скласти правила поведінки в природі.

Залучаючись до обговорення цих та інших питань, батьки мали можливість не лише висловити свою думку, а й переконатися в її правильності чи недоцільності дій, які вони зазвичай обирають у процесі цілеспрямованого впливу на дитину.

На завершення опрацювання теми батькам давали поради щодо спільних із дітьми спостережень за об'єктами природи, рекомендували прочитати дітям такі книжки: «Про природу для великих і маленьких», «Мій некрасивий друг – жаба» Ю. Дмитрієва, «Про що оповідають легенди: летюча миша, гадюка» А. Плешакова, «Про братів наших менших» В. Берестова, «Жахливі? Ні, чудові!» Я. Межжерини, «Тільки живий красивий» В. Сухомлинського.

Окрема увага приділялася домашнім завданням для батьків з метою закріплення, розширення й апробації інформації, одержаної під час колективних і групових зустрічей. Так, під час консультування з теми «Усе навколо нас взаємопов'язане» батькам рекомендували намалювати разом з дітьми малюнок на тему: «Моє гарне, чисте місто!» та прочитати й обговорити події, які відбулися з вини людини й описані в таких літературних творах: «Добра справа» Є. Шморгуна, «Какие пустяки!» Л. Яхніна.

Така діяльність сприяє не лише підвищенню інтересу батьків до проблеми екологічного виховання учнів початкових класів, а й на рівень сформованості екологічно доцільної поведінки дітей.

Під час індивідуальних зустрічей відбувалося спільне (за участю педагога і батьків) обговорення актуальних проблем з екологічного виховання, намічалися шляхи їх розв'язання. Залучення батьків до індивідуальної роботи дозволило встановити безпосередній контакт із кожним членом родини учня, досягти тісної взаємодії та більшого взаєморозуміння щодо пошуку шляхів екологічного виховання учнів початкових класів.

У процесі формувального етапу експерименту періодично робили контрольні зрізи, що допомагало скоригувати його зміст, форми та методи реалізації.

Висновки. У процесі роботи та після її завершення були проведені діагностичні зрізи, результати яких засвідчили підвищення рівня сформованості екологічно доцільної поведінки учнів початкових класів. Це дозволило зробити висновок про ефективність обраного підходу до здійснення експериментальної роботи, відповідність її змісту поставленим завданням.

Експериментальна робота також засвідчила, що батьки схвально ставляться до означених методів роботи, більш усвідомлено сприймають рекомендації, які надходять від інших батьків, які своїм досвідом підтверджують їх доцільність.

Отже, усі висвітлені форми взаємодії школи і сім'ї використовувалися паралельно, були пов'язані між собою, доповнювали одна одну й були апробовані під час формувального етапу експерименту.

Перспективи подальших наукових розвідок. Проведене дослідження не вичерпало всіх аспектів розв'язання проблеми формування екологічно доцільної поведінки учнів початкових класів у взаємодії школи та сім'ї. Перспективним вважаємо вивчення проблеми наступності у формуванні екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку та учнів початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева, Г. М. (1997). *Социальная психология*. Москва: Наука. (Andrieieva, H. M. (1997). *Social psychology*. Moscow: Science).
2. Загвязинский, В. И., Атаханов, Р. А. (2001). *Методология и методы психолого-педагогического исследования*. Москва: Академия (Zahviazinskii, V. I., Atakhanov, R. A. (2001). *Methodology and methods of psychological and pedagogical research*. Moscow: Academy).
3. Колишкіна, А. П. (2014). Теоретичні засади проблеми формування екологічно доцільної поведінки учнів початкових класів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 9 (43), 93–101 (Kolyshkina, A. P. (2014). The theoretical basis of the problem of formation of ecologically safe behavior of the primary school students. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technology*, 9 (43), 93–101).

РЕЗЮМЕ

Кольшкіна Алла. Реализация форм и методов взаимодействия школы и семьи в формировании экологически целесообразного поведения учеников начальной школы.

В статье обоснованы формы взаимодействия школы и семьи в формировании экологически целесообразного поведения учащихся, а именно разработано

методическое обеспечение по экологическому воспитанию учащихся начальных классов: воспитательные часы «Я и природа»; программно-методический комплекс «Экомир», который охватывает программу экологического кружка «Экомир» и методические рекомендации по организации его работы; методические рекомендации для работы с родителями по формированию экологически целесообразного поведения учащихся начальных классов. Охарактеризованы методы, которые были положены в основу экспериментальной работы: беседы, наблюдения, проблемные задания, дидактические и экологические игры, конкурсы, проектная деятельность. Установлено, что все предложенные формы взаимодействия школы и семьи использовались параллельно, были связаны между собой, дополняли друг друга и были апробированы в ходе формирующего этапа эксперимента.

Ключевые слова: *экологически целесообразное поведение, экологическое воспитание, педагогические условия, формирующий этап эксперимента, формы и методы формирования экологически целесообразного поведения, ученики начальной школы, экологический кружок, родители учеников начальных классов.*

SUMMARY

Kolyshkina Alla. Implementation of forms and methods of interaction between school and family in formation of the environmentally expedient behavior of the primary school pupils.

The article describes forms and methods of interaction of school and family in the formation of environmentally expedient behavior of pupils. In order to achieve the aim of the publication, the following research methods were used: theoretical: analysis and systematization of scientific literature on the problem of research, normative documents, which made it possible to reveal the state of the research of the problem, its relevance; synthesis, comparison, classification, systematization and generalization of the theoretical and empirical data, on the basis of which forms and methods of formation of environmentally expedient behavior of the primary school pupils in the interaction of school and family had been determined; empirical: pedagogical experiment (forming stage) in order to prove the expediency of the implemented forms and methods of formation of environmentally expedient behavior of the primary school pupils in the interaction between school and family; statistical: Monte Carlo method for checking the effectiveness of forms and methods for forming environmentally expedient behavior of the primary school pupils in the interaction between school and family. Methodological provision for the environmental education of the primary school pupils has been developed: educational hours "I and nature"; program-methodological complex "Ecoworld", which covers the program of ecological circle "Ecoworld" and methodological recommendations for the organization of its work; methodological recommendations for working with parents regarding formation of the environmentally expedient behavior of the primary school pupils. Classes of the ecological circle are based on the principle of combining the efforts of school and family, clearly defined duties of the teacher and parents. All classes consist of two parts, the first of which is to acquire relevant knowledge about norms and rules of conduct, inducements to experiences on objects of nature. The second part has a practical orientation and is intended to help increase the interest in the received information and circle work in general. The methods, which were laid in the basis of experimental work, were grounded, namely: conversations, observation, problem tasks, didactic and environmental games, competitions, project activity. It was found out that all the revealed forms of interaction between school and family had been used in parallel, had been interconnected, complementary and had been tested during the forming stage of the experiment. The research did not exhaust all the aspects of the solution of the problem of formation of the environmentally expedient behavior of the

primary school pupils in the interaction between school and family. Perspective is the study of the problem of continuity in formation of the environmentally expedient behavior of preschool children and primary school pupils.

Key words: *environmentally expedient behavior, environmental education, pedagogical conditions, forming stage of the experiment, forms and methods of formation of environmentally expedient behavior, primary school pupils, environmental circle, parents of the primary school pupils.*

УДК 378.091.12:005.25](091)

Лариса Корж-Усенко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ORCID ID 0000-0001-9538-4147

DOI 10.24139/2312-5993/2017.07/178-189

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ УЧАСНИКІВ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ: РАКУРС РЕТРОСПЕКТИВИ

У розвідці здійснено спробу розкриття соціально-правового статусу і престижності праці науково-педагогічних кадрів, низку привілеїв, що надалися викладачам вищої школи в умовах Російської і Австро-Угорської імперій. З'ясовано рівень матеріального й соціального забезпечення, національні, соціальні та гендерні особливості професорсько-викладацького складу. Здійснено поліаспектний аналіз студентського контингенту, схарактеризовано правове становище вихованців вищих навчальних закладів. Проаналізовано реалізацію учасниками педагогічного процесу у вищій школі України на початку ХХ століття низки академічних, корпоративних, громадянських та політичних прав, права соціального захисту.

Ключові слова: *викладачі вищої школи, науково-педагогічні кадри, професорсько-викладацький склад, студенти, права та обов'язки, університет, вищий навчальний заклад.*

Постановка проблеми. Нормативно-правова база освітньої галузі вищої освіти, зокрема Закон України «Про вищу освіту» (2014 р.) [5], засвідчує спрямованість державної політики на визнання людини найвищою соціальною цінністю, якнайповнішу реалізацію ідеї академічної свободи, розвитку потенціалу кожної особистості в різних видах життєдіяльності, забезпечення комплексу прав і обов'язків учасників навчально-виховного процесу, що є суголосним євроінтеграційним процесам.

Аналіз актуальних досліджень. Окремі аспекти означеної проблеми представлено в контексті низки сучасних досліджень: історія університетів та вищих навчальних закладів України в умовах Російської та Австро-Угорської імперій (Н. Дем'яненко, О. Драч, К. Кобченко, Г. Косінова, Л. Левицька, Я. Мокляк, В. Павлова, С. Пахолків, С. Посохов, Н. Ріккарді, Т. Удовицька), функціонування вчених рад, підготовка науково-педагогічних кадрів (С. Додонова, Л. Зеленська, І. Костенко, С. Куліш,